

Ευρώπη: μια ιδέα υπό κατασκευήν

Οι Ευρωπαίοι (τόμοι I και II)

Τόμος I (Αρχαιότητα, Μεσαίωνας, Αναγέννηση)

Τόμος II (Νεότερη και σύγχρονη εποχή)

Τίτλος πρωτοτύπου: Les Europeens

Συγγραφείς: Maurice Aymard- Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ

Εκδότης: Σαββάλας

Μετάφραση: Μπουρλάκης, Πάρης

Έτος Έκδοσης: 2003

Ελένη Αρβελέρ, ΕΥΡΩΠΗ: μια ιδέα υπό κατασκευήν

Συνέντευξη στη Χαρά Κιοσσέ (Το Βήμα 24. Σεπ. 2000)

«Κάθε ορισμός είναι ελιτίστικος»

Τα τελευταία χρόνια οι λαοί της Ευρώπης, έπειτα από μακρές διαδικασίες, αρχίζουν να προσεγγίζουν το όραμα της Ενωμένης Ευρώπης. Μια κοινή οικονομική, θεσμική και αμυντική πολιτική έχει αρχίσει δειλά να εφαρμόζεται ενώ ήδη ετοιμάζεται να τεθεί σε κυκλοφορία ένα κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα. Ετσι τώρα θέματα που άπτονται της ιστορίας και του πολιτισμού της Ευρώπης ή και της ταυτότητας των Ευρωπαίων έρχονται αναπόφευκτα στο προσκήνιο. Και ερωτήματα γύρω από την ευρωπαϊκή ιδέα ή ποιος είναι τέλος πάντων αυτός ο σημερινός Ευρωπαίος με

κεφαλαίο έψιλον, που δεν είναι αναγκαστικά και μόνον ο γάλλος, ιταλός ή τσέχος κάτοικος της Ευρώπης αλλά κάτι περισσότερο και κάτι βαθύτερο, αποκτούν ξεχωριστό ενδιαφέρον και γίνονται αντικείμενο έρευνας των ιστορικών και των άλλων σχετικών επιστημών. Πέρα λοιπόν από τη γεωγραφική έννοια της λέξης, το ερώτημα είναι τι εννοούν οι μη Ευρωπαίοι όταν λένε ότι κάποιος είναι Ευρωπαίος. Και επίσης τι εννοούν οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι όταν λένε ότι, π.χ., πηγαίνουν στην Ευρώπη.

Ο Έλληνας ή και όποιος άλλος κάτοικος της ηπείρου λέει «πήγα στην Ευρώπη» δεν είναι ούτε αγεωγράφητος ούτε στερείται παιδείας. Κάτι άλλο υπονοεί, π.χ., η φράση «...και όσο και να φαίνεται παράξενο, η παραμονή μου στην Ευρώπη με έκανε να βλέπω πιο καθαρά το δράμα του τόπου μου». Αυτά τα λόγια (επί λέξει μεταφορά από τηλεοπτική συνέντευξη σε ντοκιμαντέρ) ανήκουν στον Οδυσσέα Ελύτη, έναν ποιητή και μάλιστα έναν καταξιωμένο γνώστη και χειριστή της γλώσσας. Σε αυτή τη φράση ο ποιητής διαχωρίζει με σαφήνεια την έννοια της Ευρώπης από εκείνην του τόπου του, που επίσης βρίσκεται στην Ευρώπη. Ποια είναι λοιπόν αυτή η Ευρώπη και ποιοι είναι αυτοί οι Ευρωπαίοι; Η αναζήτηση της ταυτότητας του Ευρωπαίου δεν είναι θέμα ούτε γλωσσολογικό ούτε απλώς πολιτιστικό και ούτε βέβαια μόνο θέμα παιδείας. Είναι κάτι παραπάνω, κάτι παραπέρα, κάτι σχεδόν άπιαστο.

«Το Βήμα» απευθύνθηκε στην κυρία Ελένη Αρβελέρ ζητώντας την άποψή της για το τι είναι η Ευρώπη και ο Ευρωπαίος σήμερα. Η συνάντηση κατέληξε σε μια «ανορθόδοξη» συνέντευξη όπου τον κύριο λόγο είχε η ιστορικός ενώ η δημοσιογραφική πλευρά περιορίστηκε στα δύο ερωτήματα. Η ιστορικός Ελένη Αρβελέρ, Ελληνίδα με αναγνωρισμένη δράση διεθνώς, όχι μόνο σε θέματα παιδείας και πολιτισμού αλλά και επιστημών γενικότερα, δεν χρειάζεται βεβαίως μία ακόμη παρουσίαση στους αναγνώστες του «Βήματος». Απλώς θυμίζουμε ότι ως ιστορικός και βυζαντινολόγος άρχισε να διδάσκει από το 1967 στη Σορβόννη και ότι η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία της χαρακτηρίζεται από έντονη διοικητική δραστηριότητα σε πολλά επίπεδα της ανωτάτης παιδείας στη Γαλλία. Υπήρξε μεταξύ άλλων πρόεδρος του Πανεπιστημίου Paris I, διευθύντρια των Πανεπιστημίων των Παρισίων, πρόεδρος του Κέντρου Πομπιντού και πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δελφών. Επίσης είναι συγγραφέας πολλών εργασιών και βιβλίων σχετικών με τα ευρωπαϊκά ζητήματα. Είναι λοιπόν μια Ελληνίδα και ταυτόχρονα μια προσωπικότητα εγγεγραμμένη και με έντονη δράση σε αυτό το νέο ευρωπαϊκό σχήμα που διαμορφώνεται στις μέρες μας.

Σχετικά με το τι είναι οι Ευρωπαίοι, η ίδια υποστηρίζει ότι δεν θα ήταν υπερβολικό να πει κανείς πως οι Ευρωπαίοι μοιράζονται τις ίδιες πνευματικές μνήμες και την ίδια παιδεία. Χρησιμοποιούν μια κοινή βιβλιοθήκη και ένα κοινό μουσείο πραγματικό, ή φανταστικό, με την

έννοια του Malraux. Όλοι γνωρίζουν τον Όμηρο και ανατρέχουν σε ένα φάσμα ιδεών και ηρώων από την Αντιγόνη και τη Μήδεια ως τον Φάουστ και τον Άμλετ, από την Άννα Καρένινα ή τους Αδελφούς Καραμαζόφ ως τον Δον Κιχώτη. Αυτοί είναι οι ήρωες που οι Ευρωπαίοι πιστεύουν ότι ενσωματώνουν το ευρωπαϊκό πνεύμα. Είναι οι ήρωες που αναγνωρίζονται από όλους τους Ευρωπαίους ως μέρος του πνευματικού και λογοτεχνικού τους Πανθέου.

«Θεωρώ ωστόσο ότι είναι και αδύνατο και απρόσφορο για την κατανόηση της ιστορικής πορείας να ζητήσει κανείς έναν ορισμό για τον Ευρωπαίο ή και για την Ευρώπη» λέει. «Και αυτή η έννοια της Ευρώπης που ζητάμε, αν τη δούμε στην ιστορική της πορεία, είναι μια έννοια ελαστική, με διαφορετικά κέντρα σε διαφορετικές περιόδους. Είναι μια ιδέα άπιαστη, την οποία ωστόσο αξίζει να κυνηγάμε. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, το σημαντικό είναι ότι ορισμένες εκφράσεις τέχνης, ορισμένα πνευματικά πράγματα, είναι πιο χαρακτηριστικά κάποτε σε έναν χώρο και άλλα κάποτε άλλοτε είναι σημαντικά σε άλλον χώρο. Δηλαδή δεν υπάρχει μια ευρωπαϊκή τέχνη που να καλύπτει σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή όλη την Ευρώπη. Και δεν υπάρχει μια φιλοσοφία που να καλύπτει όλα τα κέντρα της Ευρώπης. Άλλοτε ήταν η Βενετία, άλλοτε η Βιέννη, άλλοτε η Αθήνα, η Ρώμη κτλ. Οπότε Ευρώπη δεν σημαίνει ποτέ το ίδιο κέντρο και ποτέ την ίδια έκφραση, η οποία ωστόσο γίνεται πάντοτε κατανοητή και υιοθετείται από όλους. Γίνεται δηλαδή ευρωπαϊκή έκφραση».

Οι εκτιμήσεις των ιστορικών

«Το ερώτημα λοιπόν ποια είναι η έννοια της Ευρώπης σήμερα και τι σημαίνει Ευρωπαίος παραμένει. Και αυτό είναι κάτι που έχει απασχολήσει τους ιστορικούς. Και οι ιστορικοί, όπως ξέρετε, όταν το ερώτημα είναι τέτοιας σημασίας, δεν αρκούνται σε μιαν απλή απάντηση αλλά καταφεύγουν σε κείμενα και βιβλία, και απαντούν μέσα από αυτά. Ένα τέτοιο λοιπόν βιβλίο κυκλοφόρησε πρόσφατα με τίτλο "Les Européens" από τις εκδόσεις Herman - Éditeurs des Sciences et des Arts». Ξεφυλλίζοντας έναν χονδρό τόμο ακουμπισμένο επάνω στο τραπέζι, η κυρία Αρβελέρ εξηγεί ότι εδώ έχουν συγκεντρωθεί κείμενα περίπου 40 επιστημόνων, κυρίως ιστορικών διαφόρων τομέων, πολλών πανεπιστημιακών, συγγραφέων, ιστορικών τέχνης, της οικονομίας ή της πολιτικής ιστορίας, από την Ευρώπη της Ανατολής και την Ευρώπη της Δύσης. Ανάμεσά τους βρίσκονται πολλά γνωστά ονόματα, όπως της Jacqueline de Romilly, του Jean Richard, του Paul Valéry, του Dimitri Obolensky κ.ά. Τη διεύθυνση του τόμου έχει αναλάβει η ίδια και ο επίσης ιστορικός κ. Maurice Aymard. Πρόκειται για ένα έργο συλλογικό που έχει τεθεί υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου της Ευρώπης και της UNESCO, η

οποία επιχορήγησε το συντακτικό μέρος του, ενώ η παρουσίασή του καλύπτεται από το Ίδρυμα Ωνάση.

Αυτή η έκδοση, όπως υποστηρίζει η κυρία Αρβελέρ, δείχνει ακριβώς ότι δεν υπάρχει μία απάντηση στον ορισμό του Ευρωπαίου ή της Ευρώπης. Αλλιώς βλέπει το θέμα ένας δυτικοευρωπαίος ιστορικός και διαφορετικά ένας μελετητής της ιστορίας των Βαλκανίων. Έτσι σχεδόν αυτόματα η συζήτηση στρέφεται στην Ιστορία της Ευρώπης του Jean Batiste Duroselle και στις αντιδράσεις που είχαν δημιουργηθεί πριν από αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, καθώς είχε θεωρηθεί ότι στο έργο δεν αναφερόταν η συμβολή του αρχαιοελληνικού πνεύματος σε αυτό που αποκαλούμε σήμερα Ευρώπη και ευρωπαϊκό πολιτισμό. Σχετικά με αυτό η κυρία Αρβελέρ λέει:

«Ένας ιστορικός, όσο μεγάλος και αν είναι, δεν μπορεί να καλύψει μόνος το πολυσχιδές του ευρωπαϊκού γίνεσθαι. Αυτό είναι που οδήγησε τον Duroselle σε προσωπικές εκτιμήσεις πολιτισμικών φαινομένων και γεγονότων που ασφαλώς έπρεπε να έχουν άλλη μεταχείριση. Γι' αυτό και το βιβλίο "Οι Ευρωπαίοι" και εδώ πρέπει να προσεχθεί ότι δεν ονομάστηκε "Ο Ευρωπαίος" έχει περισσότερους από 40 συγγραφείς, ανάμεσα στους οποίους είναι και τέσσερις Έλληνες (Χρήστος Μπουλώτης, Βλάσιος Φειδάς, Γεώργιος Δερτιλής και Ελένη Αρβελέρ), οι οποίοι, ο καθένας από τη σκοπιά του, προσπαθούν να φωτίσουν την ευρωπαϊκή πορεία στον χρόνο και στον χώρο. Και αυτό γίνεται χωρίς κανείς τους να πέφτει στο παράπτωμα της θριαμβολογίας για το ευρωπαϊκό κατόρθωμα και χωρίς να κρύβει ότι τα πράγματα του αιώνα μας, του 20ού αιώνα δηλαδή, έκαναν κατανοητό σε όλον τον κόσμο ότι η Κόλαση μπορεί να είναι και έργο ανθρώπινο».

Τα τέσσερα δέλτα

Επιστρέφοντας λοιπόν στο ζητούμενο τι είναι η Ευρώπη και τι οι Ευρωπαίοι σήμερα, η ελληνίδα ιστορικός υποστηρίζει ότι πρέπει κανείς να αναζητήσει και να επιχειρήσει να προσδιορίσει εκείνη τη διαδρομή των λαών της ευρωπαϊκής ηπείρου η οποία συνέβαλε, σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές, στη δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού πνεύματος με θετικές ή και με αρνητικές εκφάνσεις. Οπότε έχουμε μια έννοια της Ευρώπης ελαστική, με ένα ή περισσότερα κέντρα κατά διαφορετικές περιόδους μιας μακράς διαδρομής, από την προϊστορία ως σήμερα. «Πάντα μιλάμε για κέντρα πνευματικά και του πολιτισμού» διευκρινίζει «τα οποία πάντα εμπεριέχουν και τον οικονομικό παράγοντα. Διότι ένα από τα χαρακτηριστικά της Ευρώπης είναι ότι συνδυάζει οικονομία και πολιτισμό από την αρχή. Και επίσης επειδή η Ευρώπη απέδειξε ότι η οικονομική άνθηση, ο μεγάλος πλούτος, συνδυάζεται σε αυτή την ήπειρο με τον πολιτισμό».

Με την έννοια αυτή και ο ορισμός του Ευρωπαίου έχει τις ίδιες δυσκολίες, καθώς και αυτός έχει την ίδια ελαστικότητα και εμπίπτει στην ίδια αέναη κίνηση. «Η οποιαδήποτε απάντηση στο ερώτημα τι είναι Ευρωπαίος δεν μπορεί ποτέ να καλύψει την πολυμορφία, το πολυδιάστατο και την πολυποικιλία των ανθρώπων που είτε θεωρούν τον εαυτό τους Ευρωπαίο είτε θεωρούνται από τους άλλους Ευρωπαίοι. Κατ' αυτό το σκεπτικό ο κάθε ορισμός του Ευρωπαίου ή μάλλον των Ευρωπαίων είναι ορισμός ελιτίστικος που μπορεί να έχει κάποια αλήθεια όσον αφορά τον κύκλο της διανοήσης και της δημιουργίας πολιτισμού γενικότερα» λέει. Και συνεχίζει:

«Από αυτήν τη σκοπιά νομίζω ότι ο ορισμός του Ευρωπαίου από τον Paul Valéry (θεωρεί στοιχεία του τον αρχαιοελληνικό ορθολογισμό, τη ρωμαϊκή νομοθετική και διοικητική διευθέτηση της κοινωνίας, και την πνευματικότητα τη χριστιανική) είναι κατά τη γνώμη μου ο πρώτος ορισμός που προσπαθεί να καθορίσει την πνευματική καταβολή των Ευρωπαίων. Νομίζω όμως ότι η πορεία της ευρωπαϊκής σκέψης μάς επιτρέπει να δώσουμε μια πιο δυναμική εξέλιξη στην εικόνα του Ευρωπαίου. Θεωρώ λοιπόν ότι οι Ευρωπαίοι, και μιλάμε εδώ για τους ανθρώπους της σκέψης και της διανοήσης, χαρακτηρίζονται από το ότι θέτουν υπό αμφισβήτηση κάθε κατακτημένο ή κατεστημένο, με την πρόθεση όχι μόνο να αναιρέσουν το παλαιό χωρίς να απαρνηθούν τις καταβολές τους αλλά και για να προχωρήσουν προς το άγνωστο. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί μια συνεχής μετακίνηση των γνωστικών συνόρων με απώτερο σκοπό να δημιουργηθεί ένας ευρύτερος χώρος δράσης και αντίδρασης, θέσεων και αντιθέσεων.

Αυτή η αέναη μετακίνηση οδήγησε τους Ευρωπαίους στην εξερεύνηση νέων δρόμων, στην κατάκτηση αποικιών από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, και αυτό νομίζω ότι μπορούμε να πούμε ότι είναι η συνεχής ουτοπία (ου τόπος) που κινητοποιεί τον κάθε σκεπτόμενο Ευρωπαίο. Αυτή η ουτοπία, η οποία είναι κατά τη γνώμη μου το βασικό στοιχείο των Ευρωπαίων, σήμερα εκδηλώνεται με την προσπάθειά τους να επιβάλουν αυτό που εκφράζουν τα τέσσερα δέλτα: η Δημοκρατία, τα Δικαιώματα του ανθρώπου, ο Διάλογος και η Διανομή των αγαθών. Και αυτό ίσως να είναι και η πιο συγκλονιστική ιστορική ουτοπία».

Σε αυτήν τη συνεχή εξάπλωση και συρρίκνωση του ευρωπαϊκού χώρου και του ευρωπαϊκού πνεύματος και στην έννοια της Ευρώπης, που δεν είναι μια γεωγραφική έννοια αλλά μια έννοια πολιτισμική, θα πρέπει να ενταχθούν και ο Νέος Κόσμος και ο πολιτισμός της Αμερικής, με πολλές διαφοροποιήσεις φυσικά. Έτσι σήμερα όλα δείχνουν πως για χάρη ενός κοινού πεπρωμένου χρειάζεται να επανεξετάσουμε ορισμένα από τα ιστορικά γεγονότα ή και φαινόμενα

του ευρωπαϊκού παρελθόντος. Και οι ιστορικοί αναρωτιούνται μήπως η ιδέα Ενωμένη Ευρώπη έχει τόσο ωριμάσει, ώστε ακόμη και οι πόλεμοι που έγιναν μεταξύ Ευρωπαίων ή ευρωπαϊκών σχημάτων πρέπει να θεωρούνται εμφύλιοι πόλεμοι.

«Υπάρχει τελικά Ευρώπη ή δεν υπάρχει; Αν δεχθεί κανείς την πολυμορφία της Ευρώπης Ευρώπη σλαβική, Ευρώπη ορθόδοξη, προτεσταντική, καθολική, Βόρεια και Νότια Ευρώπη, Ευρώπη της ελιάς και Ευρώπη του αμπελώνα για παράδειγμα καταλήγει μοιραία να δεχθεί ότι η έννοια Ευρώπη είναι μια ιδέα υπό κατασκευήν» καταλήγει. Είναι μια Ευρώπη της οποίας τα διάφορα μέρη μοιράζονται το πνεύμα ενός κοινού ονόματος και το πεπρωμένο ενός οράματος που αρχίζει να διαφαίνεται στον παγκόσμιο ορίζοντα.

Πηγές:

1) <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=126272>

2) <http://www.newstime.gr/?i=nt.el.article&id=31753>

(νεότερη συνέντευξη της κ. Αρβελέρ με αφορμή την οικονομική κρίση, το ότι παραπέμπουμε δεν σημαίνει και ότι συμφωνούμε με όσα υποστηρίζει,)

3) <http://www.scribd.com/doc/33127612/%CE%B1%CF%81%CE%B2%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%81>

(Μία περίληψη του βιβλίου «Οι Ευρωπαίοι»)